

הערות והארות

שמות - בשלח¹

פרשת שמות

טובות האב האוהב ועוד השכיחו את יוסף מן האב, אבל יש שפירשוהו כהודיה), ומן "גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה". שניהם נראים התמרמרויות, אך אל נכון כל אחד מהם תקף רק מצומד אל אחר שהוא זוג לו, מנשה אל "אפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי" (שם, נב), וגרשום אל "אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה". שני השמות שבכל זוג מתחברים אל הודיה שלמה, מתחילה בגנות ומסיימת בשבח.

לפיכך במקום לספר איך נולדו מנשה ואפרים זה אחר זה, בנוסח מעין 'ותלד אוסנת בן ליוסף... ותלד אוסנת בן שני ליוסף', מודיע הכתוב על לידת שניהם באחת, "וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב אשר ילדה לו אסנת בת פוטי פרע כהן און" (שם מא, נ), כדי להטעים את שמותיהם יחד, "ויקרא יוסף את שם הבכור מנשה כי... ואת שם השני קרא אפרים כי וגו'" (שם, נא-נב). בדומה אצל גרשום ואליעזר, "שני בניה אשר שם האחד גרשם כי... ושם האחד אליעזר כי וגו'". פסוקנו מן "גרשם כי אמר" והלאה הוא אפוא כמו גזר מצוטט מתוך מקרא מלא אשר יוצע למטה בפרשת יתרו, מקיש ומפנה אליו וחסר פשר בלעדיו.

יתכן שאזכור שם אליעזר הוכרח להמתין לישועת ישראל. כבר ניבא ה' את אברהם, "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם" (בראשית טו, ג), שכל בן ישראל במצרים, יהיה מעמדו אשר יהיה ואפילו שהו אבותיו במצרים זה דורות, אינו אלא גר מארצו

ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה (שמות ב, כב).

על לידת בן שני למשה שותק הכתוב. קיומו של בן נוסף רמוז בנאמר להלן, "ויקח משה את אשתו ואת בניו" (שם ד, כ), לשון רבים, והרי שהיו לו שניים לפחות (הנגד פירושו הראשון של רמב"ן על אתר; וכבר נודע שלפי המיוחס ליונתן ד, כד, התינוק שמלה ציפורה במלון היה גרשום, נגד משמעות הגמרא נדרים לא, ב - לב, א, שהיא מלה את אליעזר). אבל שמו של אליעזר וטעם קריאתו יזכרו בראשונה רק אחר קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, כאשר יביא יתרו אל משה המדברה "את צפורה אשת משה... ואת שני בניה, אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה, ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה" (יח, ב-ד).

השמות שנוצרו אגב אמירה מודים על הטוב ומצפים לו, כגון "ויקרא את שמו נח לאמר זה ינחמנו ממעשנו ומעצבון ידנו" (בראשית ה, כט), "ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי" (בראשית כט, לב), "ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון" (שם, לג). ואם רחל "בצאת נפשה כי מתה" קראה לנולד "בן אוני", אביו הסב שמו מיד ו"קרא לו בנימין" (לה, יח). חוץ מן "מנשה כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי" (מא, נא; פשוטו לכאורה שצרות אחרונות השכיחו את הראשונות, וגם השכיחו את

¹ מפאת קוצר הזמן סודרו במהדורה זו רק חצי מההערות שנשלחו - עד פרשת בשלח. המהדורה השלימה תצא בשבוע הבא. המנויים לא יקבלו שוב, וניתן יהיה להורידה או לקבלה במייל מ'פשטות'.

לפיכך אין לקרוא להר סיני קודם מתן תורה בשם "הר האֱלֹהִים" אלא על שם העתיד.

על "וַיִּבֹא יִתְרוֹ חֹתֵן מֹשֶׁה... הַר הָאֱלֹהִים" (יח, ה), אין רש"י מעיר, בהתאם להנחה שיתרו אחר מתן תורה בא (ראה רש"י שם, יג). עיקר הסיבה שנגלה הקב"ה למשה בסיני ולא במקום אחר הוא כנראה כדי שיוכל הקב"ה לומר, "זֶה לְךָ הָאוֹת פִּי אֲנֹכִי שֶׁלְחַתִּיק בְּהוֹצִיאֶךָ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (ג, יב), כמראה באצבע. "הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמָּת קֹדֶשׁ הוּא" (ג, ה) רק עתה, מפני שנחה עליו שכינה לשעה. אהרון הלך לפגוש את משה "בְּהַר הָאֱלֹהִים" (ד, כז), הקרוי כך כאמור על שם העתיד, אולי מפני שמשה עמד להגיד לו "אֵת כָּל דְּבָרֵי ה' אֲשֶׁר שִׁלַּחוּ וְאֵת כָּל הָאֹתוֹת אֲשֶׁר צִוְּהוּ" (ד, כח), ושמא נצרך לחזור על "זֶה לְךָ הָאוֹת" בהיותם נוכחים "עַל הָהָר הַזֶּה". או שמא היה חורב בדרכו של משה ממדין למצרים.

וכשם שלא היה יתרון לחורב קודם מתן תורה, כך לא עמדה קדושתו אחר מתן תורה, כי "בְּמִשְׁךְ הַיָּבֵל הִמָּה יַעֲלוּ בְּהָר" (יט, יג) ומשם נסעו, ומימי האבות ועד היום "הַר ה'" הנצחי הוא הר המוריה. ולא מצינו להר סיני אחר מתן תורה שום מעורבות חוזרת בתולדות עם ישראל זולת התנבאות אליהו בו במלכים א פרק יט

ולולי דברי רש"י:

ארץ ישראל היא מקום אלהי ישראל, כביכול, "אֲרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ דִּרַשׁ אֹתָהּ תָּמִיד עֵינֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בָּהּ מִרְשֵׁית הַשָּׁנָה וְעַד אַחֲרֵית שָׁנָה" (דברים יא, יב). שם נראה לאברהם בראשנה, ככתוב, "וַיֵּרָא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזֶרְעֶךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת" (בראשית יב, ז), ושם נגלה תדיר לאבות ולבנים, ולשם הם מצווים לבוא לראות ולהיראות. כל זאת בהיות ישראל עם עובדיו מצויים בארץ ומרכבה לשכינה. אך כאשר גלו יעקב וכל ביתו מצרימה, בלי להשאיר בארץ שריד לזרע אברהם, הכתיב הקב"ה גלות לעצמו ואמר ליעקב, "אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִם וְאֲנֹכִי אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה" (שם מו, ד). "מִצְרַיִם" משמע, בדרך מצרים, אבל עד לאן ירד והיכן ישכון? לא במצרים המדינה עצמה, שהרי זו עובדת את "אֱלֹהֵי מִצְרַיִם" (שמות יב, יב) הדוחקים את רגלי השכינה, והיא נתונה תחת שר של מצרים. משך מאות שנות

האמיתית, ארץ ישראל. והנה מתנה משה באותו מטבע, "גַּר הָיִיתִי בְּאֶרֶץ נְכַרְיָה", על גלותו במדין ממצרים מולדתו. כבר נרמזה דמות הסתייגות בהפיכת תיאורו של משה מן "אִישׁ עִבְרִי" (שמות ב, יא) במצרים אל "אִישׁ מִצְרַיִם" במדין (שם, יט), וקרוב היה פה הכתוב להעלים את התינוני ואת הנצחתו בשם הנולד, אלמלא האפשרות להדחיק מהם את זכר גלגוליו האישיים של משה ולנעוץ בהם את צרת ישראל הכללית. "גַּרְשָׁם" נעשה שם קביל לבן משה מפני שכל אחד מישראל כמו משה נציגם היה אז "גַּר... בְּאֶרֶץ נְכַרְיָה", נידח, אם במצרים אם במדין, מארץ ישראל.

גם "אֲלִיעֶזֶר פִּי אֱלֹהֵי אָבִי בְּעֶזְרִי" הוא דו-משמעי, נופל על הצלה פרטית של משה מפרעה שביקש "לְהַרְג אֶת מֹשֶׁה" על הריגת הנוגש המצרי, (שם, טו), אבל מותאם באמת לגאולת כל ישראל. "אֲלֹהֵי אָבִי" הוא הנודע אל משה בהצגה, "אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אָבִיךָ" (ג, ו). "וַיִּצְלַנִּי" כמו שאמר שם למשה, "רָאָה רְאִיתִי אֶת עֲנֵי עַמִּי... וְאֲרַד לְהַצִּילוֹ" (שם, ז-ח). "מִחֻרְב פְּרַעֲה" כמו שנאמר, "אָמַר אוֹיֵב... אָרִיק חֻרְבֵי תוֹרִישְׁמוֹ יְדִי" (שם טו, ט). אך בניגוד לגירות שכבר הייתה גורל העם בעת שנולד גרשום, משה לבדו ניצל אל מדין והוליד שם את אליעזר, בעוד שאר ישראל נאנקים וחייהם ממוררים תחת יד משעבדיהם. לפיכך כיסה הכתוב את לידת אליעזר וקריאת שמו עד אחרי יציאת מצרים וקריעת ים סוף, כאשר יטען השם את משמעו הראוי.

* * *

וַיִּבֹא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֻרְבָה (שמות ג, א).

רש"י: אֶל הַר הָאֱלֹהִים - על שם העתיד.

רש"י נאמן לשיטתו לפיה "וְאֶשָּׂא אֶתְכֶם עַל כַּנְפֵי נְשָׁרִים וְאָבֵא אֶתְכֶם אֵלָי" (שם יט, ד) מתפרש "כתרגומו", היינו, "וקריבית יתכון לפולחני". לאמור שאין הר סיני מקומו של הקב"ה אשר לשם כינס לו את בניו, אלא שניתנה תורה בסיני מסיבה כמעט מקרית, שלקרבתו - מבלי הר ראוי קרוב יותר - נודמנו ישראל אחר שבעה שבועות הליכה במדבר כאשר הגיעה השעה הכשרה למתן תורה.

לישב כביכול במלונה במדבר, ואם תמה גלותכם לא תמה גלותי. ומשה השיב, "אם אין פְּנִיךָ הַלְכִים אֶל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה" (שם לג, טו) ונדור יחד במדבר, כי טובה לנו ארץ שממה עמך מארץ זבת חלב ודבש בלעדיך.

ולימים, כאשר "עֲזְבוּ בְרִיתְךָ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מִזְבְּחֹתֶיךָ הָרְסוּ וְאֶת נְבִיאֶיךָ הָרְגוּ בְּחָרֵב וְאֶתֵּר אֲנִי לְבָדִי וַיִּבְקְשׁוּ אֶת נַפְשִׁי לְקַחְתָּהּ" (מלכים א יט, י) עד שהבריחו את אליהו אחרון הנביאים מארץ ישראל, שוב לא נמצא מדור לשכינה בארץ, והוכרח הקב"ה כביכול להגלות עצמו אל מפלטו הראשון, ושוב נעשה חורב "הַר הָאֱלֹהִים" (שם, ח). עד שמשך הקב"ה את אליהו לשם כאשר עשה בשעתו למשה, וציווה את אליהו לטהר את הארץ ולפנות דרך לחזרת השכינה אליה.

הרב ישעיה לוי

ירושלים

השעבוד המתין אפוא הקב"ה על סף ארץ מצרים במדבר, "אֶרֶץ לֹא יֵשֵׁב בָּהֶן כָּל אִישׁ" (ירמיה נא, מג), עד תבשיל העת להוציא את בניו על כנפי נשרים ולהביא אותם אליו, ולהתלוות עמם לשוב ביתה. ואם במדבר, על הר, כמו שבארץ ישראל הוא נראה על הר, שכן הר הוא סולם ל"שַׁעַר הַשָּׁמַיִם" (בראשית כח, יז) ו"ה' בְּשָׁמַיִם הַכִּין כְּסֹאוֹ" (תהלים קג, יט). צדקו מצד מה עבדי מלך ארם האומרים "אֱלֹהֵי הָרִים הֵ" (מלכים א כ, כח), אבל שכחו כי "מַלְכוּתוֹ בְּכָל מְשָׁלָה" (תהלים שם) אף בעמקים. לכן היה אז חורב "הר האלהים".

וכאשר חטאו ישראל בעגל, "וַיִּדְבֹר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵּךְ עֲלֵה מִזֶּה אֲתָה וְהָעָם אֲשֶׁר הָעֵלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלִיעֲקֹב לֵאמֹר לְזָרְעָךָ אֲתַנְנֶנָּה. וְשַׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מִלְאָךְ וְגִרְשָׁתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֲמֹרִי וְהַחִתִּי וְהַפְּרִזִּי הַחִוִּי וְהַיְבוּסִי. אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ כִּי לֹא אֶעֱלֶה בְּקִרְבְּךָ כִּי עִם קֶשֶׁה עֵרַף אֲתָה פֶן אֲכַלְךָ בְּדֶרֶךְ" (שמות לג, א-ג). כאומר, אקיים את הבטחתי לתת לכם את הארץ, אבל לא אשוב לשכון בקרבכם, אלא אשאר כאן

פרשת וארא

* * *

בנתיבות שלום ביאר את החילוק בין שם הוי"ה לשם ש-די, שגאולה בשם ש-די היתה לאחר ארבע מאות שנה ועל ידי מלאך כפי סדר הבריאה¹, אולם כדי לחשב את הקץ ולהקדים את הגאולה היה צריך שיתגלה הקדוש ברוך הוא עצמו בשם הוי"ה.

על פי דבריו מובן הפסוק שמכיוון ששמע השם את נאקת בני ישראל לכן התגלה מייד בשם הוי"ה ולא חיכה לסוף ארבע מאות שנה.

בספר עובר אורח של האדר"ת כתב בשם רבינו החפץ חיים שלפני חטא העגל היה כתוב על התפילין שם הוי"ה כנרמז בפסוק "וראו כל עמי

"וַיִּדְבֹר אֱ-לֹהִים אֶל-מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי י-ה..."

כאן ובעשרת הדברות ובגילוי שם אהי-ה מופיעה הנבואה בשם אלוקים.

הטעם פשוט מכיוון שאלוקים הינו שם תואר ולא שם פרטי, ולכן כאשר מדובר על גילויי שמות שונים כתוב בפשיטות שהאלוקים הוא המגלה שמותיו.

ליתר ביאור, אי אפשר לכתוב 'וידבר יקוק... אנוכי יקוק', שבדיבור זה כבר נרמז בתחילה שהמדבר הוא 'יקוק' ואין טעם לומר 'אנוכי יקוק'.

חיים מצגר

אחיסמך, לוד

אותי מכל רע יברך..."

¹ השווה לדברי יעקב אבינו בפרשת ויחי: "א-ל ש-די נראה אלי בלז"ז וכו' וכו', ומסיים "המלאך הגואל

ואמנם היה צריך לכך גם נסים, וכמש"כ רש"י: "וזרקו משה" כל דבר הנזרק בכח אינו נזרק אלא ביד אחת. הרי נסים הרבה, אחד שהחזיק קומצו של משה מלא חפנים שלו ושל אהרן. ואחד שהלך האבק על כל ארץ מצרים. עכ"ל. (ועוד ניסים נתבארו במדרש שמו"ר יא, ה יעו"ש).

והנה החזקוני כתב וז"ל: "מלא חפניכם", דבר זה לא היה מספיק לכל מצרים, לפיכך צריך לומר מעצמו בא השחין ולא מתולדות האש, אלא שאין הקב"ה רוצה לשנות מנהג העולם ועושה כענין במקצת הנוהג. עכ"ל. (וכע"ז בבכור שור).

אך הא גופא קשיא למה היה צריך דוקא במכה זו סיוע של מעשה טבעי.

(ב) ונראה שזריקת הפיח לא היתה כדי שיהיה במקצת כדרך הטבע, אלא מטעם אחר (ודלא כהחזקוני הנ"ל), דהנה כתב הבכור שור לעיל (ח, יב) וז"ל: "והך את עפר הארץ והיה לכינים", נראה לי שהם כינים שחורים שקורין פוד"ש שדרכם לבוא מן העפר, כי כינים שקורין פוד"ל אין דרכם לבוא [מן העפר] כי אם מזיעת אדם, והמכות דרכם לבוא ממקום תולדותם, צפרדעים מן היאור, ומטר וברד מן השמים, וכן כולם, עכ"ל.

וכן מצינו גם במכת ארבה, שהרי הארבה בא מן הים כדכתיב "ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף". ופירש הרשב"ם וז"ל: כי רוח הקדים הביאם מן הים ורוח מערבי החזירם לים.

וכן מצינו גם במכת חושך, כמש"כ הרמב"ן לקמן י, כג: וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו - כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפלה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים, כי על כן אמר (בפסוק כא) נטה את ירך על השמים, להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם. עכ"ל.

(ג) ועפ"ז יש לפרש ענין זריקת הפיח במכת שחין, שמאחר שהשחין הוא כענין המכה שמתולדות האש, לכן הביאו ה' מפיח הכבשן החם השורף, וכשאר מכות שבאו ממקום תולדותם.

הרב ישראל מאיר בריסקמן

לייקווד

הארץ כי שם ה' נקרא עליך" ורק אחר חטא העגל הורידו עדיים דהיינו התפילין עם שם הוי"ה ולבשו תפילין עם שם ש-די. [הדברים דומים לדברי הרש"ר הירש האומר שהעדי המדובר הוא התפילין].

אם נצרף את דברי נתיבות שלום לדברי החפץ חיים תובהר הפרשה שלאחר חטא העגל היטב, שכן הקדוש ברוך הוא אמר למשה שישלח מלאך והיינו על ידי גילוי שם ש-די, ולכן הורידו את התפילין הקודמות שהיה כתוב עליהם שם הוי"ה.

חיים מצגר
אחיסמך, לוד

* * *

והִפְלִיתִי בַיּוֹם הַהוּא אֶת אֶרֶץ גִּשְׁן אֲשֶׁר עָמִיד עָלֶיהָ לְבִלְתִּי הִיֵּת שָׁם עָרֵב לְמַעַן תִּדְעוּ כִּי אֲנִי ה' בְּקִרְבֵּי הָאָרֶץ (שמות ח יח)

שמתי לב לכך, שתחת לומר את ארץ גשן אשר עמי ישב בה, כפי שמקובל בדרך כלל בתיאורי מקום המגורים, אמר אשר עמי עמד עליה.

נראה, שמדובר בהתנערות מעצם המגורים שם, כאשר העם מתעתד לצאת בקרוב ממש, עד כדי שאין הם יושבים בארץ גושן, אלא עומדים עליה, מוכנים ומזומנים ללכת.

הרב צבי ישי דמן
ירושלים

* * *

קָחוּ לָכֶם מִלֵּא חֲפְנֵיכֶם פִּיחַ כִּבְשָׁן וְזָרְקוּ מִשָּׁה הַשָּׁמַיְמָה לְעֵינֵי פְרִעָה (שמות ט, ח)

(א) פירש הרמב"ן וז"ל: על דעת רבותינו (שמו"ר י, ו) היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים, מעלה בהן שחין ואבעבועות, כי היה חם שורף. עכ"ל.

וצ"ב למה נצרכה מכה זו לסיוע של פיח כבשן, שנראה מזה שכאילו אירעה המכה בדרך הטבע, שפיח הכבשן הוא תולדות האש, ומזה נעשה השחין שהוא מכה של חום כעין מכות אש.

פרשת בא

שהם כינים שחורים שקורין פוד"ש שדרכם לבוא מן העפר, כי כינים שקורין פוד"ל אין דרכם לבוא [מן העפר] כי אם מזיעת אדם, והמכות דרכם לבוא ממקום תולדותם, צפרדעים מן היאור, ומטר וברד מן השמים, וכן כולם. עכ"ל.

וכן מצינו גם במכת ארבה, שהרי הארבה בא מן הים כדכתיב "ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף". ופירש הרשב"ם וז"ל: כי רוח הקדים הביאם מן הים ורוח מערבי החזירם לים. עכ"ל.

ד) והנה בכל המכות שנעשו בידי משה ואהרן, מצינו שעשו מעשה המורה על המקום שהמכה תבוא ממנו, וכגון שהטו או הכו ביד או במטה על מקור המכה.

דהנה במכת דם נאמר לעיל (ז, יז - כ): "הנה אנכי מכה במטה אשר בידי על המים אשר ביאר ונהפכו לדם וגו', קח מטך ונטה ירך על מימי מצרים על נהרתם על יאריהם ועל אגמיהם ועל כל מקוה מימיהם ויהיו דם וגו', וירם במטה ויך את המים אשר ביאר".

וכן מצינו במכת צפרדע (ח, א - ב): "נטה את ירך במטך על הנהרת על היארים ועל האגמים והעל את הצפרדעים על ארץ מצרים, ויט אהרן את ידו על מימי מצרים ותעל הצפרדע" וגו'.

וכן בכינים (שם, יב - יג): "נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנם בכל ארץ מצרים, ויעשו כן ויט אהרן את ידו במטהו ויך את עפר הארץ ותהי הכנם" וגו'.

וכע"ז בשחין (ט, ח - י): "קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן וזרקו משה וגו', והיה לאבק על כל ארץ מצרים וגו', ויקחו את פיח הכבשן ויעמדו לפני פרעה ויזרק אתו משה השמימה ויהי שחין" וגו'. ופירש הרמב"ן (שם, ט) וז"ל: והיה לאבק על כל ארץ מצרים - על דעת רבותינו (שמו"ר יו) היה מן הפיח ההוא אבק יורד על כל ארץ מצרים, והיה האבק ההוא כשיורד על האדם ועל הבהמה בכל ארץ מצרים מעלה בהן שחין ואבעבועות, כי היה חם שורף, ואולי היה הרוח מכניס אבק גם בבתים ואין ניצל ממנו, ונכון הוא. וכן ירד פעמים רבות בימי

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה נְטֵה יָדְךָ עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאַרְבֶּה (שמות י, יב)

(א) כתב האבן עזרא: אמר ר' משה הכהן, כי טעם "בארבה" - שארבה שם במטה. עכ"ל.

וכע"ז פירש האור החיים וז"ל: "בארבה" - אולי שיקשור ארבה אחד במטהו. או אפשר שיזכיר שם הארבה בנטותו את ידו, לסימן כי נטית ידו הוא בשביל ארבה. עכ"ל.

וצ"ע בכל זה, דהנה בין אם פירושו שיקשור ארבה במטה, ובין אם פירושו שיזכיר שם הארבה בנטותו את ידו [לסימן כי נטית ידו הוא בשביל ארבה], למה צריך לכל זה, ולא מצינו כע"ז בשום מכה אחרת, אלא לעולם כשהטה את מטהו או הכה בו, היה די בזה, ומה נשתנה בזה ענין מכת ארבה מכל המכות.

ואמנם בפירוש הקצר לאבן עזרא, כתב על זה וז"ל: ואם כמשמעו (שישים ארבה במטה) - יש לו סוד. עכ"ל. ויש להתבונן מהו סוד זה.

(ב) והנה רש"י לא פירש כן, אלא כתב: "בארבה" - בשביל מכת הארבה. עכ"ל. וכע"ז פירש האבן עזרא: "בארבה" - בעבור שיבא. עכ"ל.

ונראה שאין כונתם לפרש שהיתה זו הודעה בעלמא שהודיע הקב"ה למשה שע"י נטית ידו יבא הארבה, דא"כ למה נאמר "נטה ירך על ארץ מצרים בארבה ויעל על ארץ מצרים" וגו', דמשמע שהוא שייך לעצם מעשה נטית היד, היה לו לומר "נטה ירך על ארץ מצרים ויעל הארבה על ארץ מצרים" וגו', וכעין מה שמצינו בשאר המכות, וכגון במכת ברד שנאמר (לעיל ט, כב) "נטה את ירך על השמים ויהי ברד בכל ארץ מצרים" וגו'.

אלא נראה בביאור דבריהם, שהקב"ה ציוה את משה שבשעה שיטה ידו יכוון בלבו שהוא בשביל מכת הארבה. ולכן נכתב באופן שהוא שייך לעצם מעשה משה.

אך לפ"ז צ"ע שגם ענין זה לא מצינו בשאר מכות, שיצטרך משה לכוון בלבו איזה מכה תבוא, ומאי שנא מכת ארבה משאר מכות.

ג) והנראה בזה, דהנה כתב הבכור שור לעיל (ח, יב) וז"ל: "והך את עפר הארץ והיה לכינים" - נראה לי

כלפי ים סוף, שמשם בא הארבה, כמש"כ הרשב"ם הנ"ל, אלא הטה מטהו בסתמא על ארץ מצרים, כדכתיב "ויט משה את מטהו על ארץ מצרים".¹

וכבר העיר על זה החזקוני ז"ל: "[נטה ירך] על ארץ מצרים [בארבה]" - מן הדין היה לו לנטות ידו על הים כדי להביא הארבה, ששם הוא מצוי, כמו שמצינו למעלה בצפרדעים שלא נטה ידו על הארץ, רק על הנהרות ועל היאורים. עכ"ל.

[ובטעמא דמילתא שלא הטה לשם, ביאר בזה החזקוני ז"ל: אלא לפי שהיה משה עתיד לנטות ידו פעם אחרת על הים, לא רצה הקב"ה שיטה ידו עכשיו על הים. עכ"ל. ובפשטות נראה לומר בזה, שהוא מפני שים סוף היה רחוק ולא ראוהו משם, ולכן לא היה שייך להטות אליו באופן שיהא ניכר שהוא מטה את ידו בייחוד אל הים. ומ"מ יהיה מאיזה טעם שיהיה, הרי עכ"פ במכת ארבה לא עשה כן].

(ו) ובזה יתיישב שמשום כן דוקא במכה זו היה צורך למעשה (כפירוש ר' משה כהן שהובא באבן עזרא, וכן האוה"ח בפ"א א') או דיבור (כפירוש ב' באוה"ח) או מחשבה (כפירוש"י והאבן עזרא עפמשנ"ת בביאור דבריהם) שיהיו מורים על הארבה, כדי לפעול המכה.

ולענ"ד הוא אמת לאמיתה של תורה.²

הרב ישראל מאיר בריסקמן

לייקווד

הבצורת כדמות אבק ברדת הטל, וכתיב (דברים כד) יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר. וכן יתכן לומר על דרך הפשט כי פירוש והיה לאבק, שיהיה האבק אשר יעשה מן הפיח במקומו נותן שחין על כל ארץ מצרים, שהלקה את האויר לעשות כן וגזרת עליון היא. עכ"ל. [וע' מה שפירשנו בזה לעיל בפרשת וארא (ט, ח)].

וכן בברד (שם, כב - כג): "נטה את ירך על השמים ויהי ברד וגו', ויט משה את מטהו על השמים וה' נתן קלת וברד" וגו'.

וכן בחושך (לקמן י, כא - כב): נטה ירך על השמים ויהי חשך על ארץ מצרים וגו', ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך וגו', וכתב הרמב"ן י, כג: וטעם לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו - כי לא היה החשך הזה אפיסת אור השמש שבא שמשם והיה כמו לילה, אבל היה חשך אפלה, כלומר איד עב מאד שירד מן השמים, כי על כן אמר (בפסוק כא) נטה את ירך על השמים, להוריד משם חשכה גדולה נופלת עליהם. עכ"ל.

(ורק בערוב ודבר ומכת בכורות לא מצינו ענין זה, והיינו משום שבלא"ה לא עשו בהם משה ואהרן מעשה כלל, אלא היו מעשה השם בלבד).

(ה) והנה רק במכת ארבה בלבד, אף שנעשה ע"י משה, מ"מ לא מצינו שהטה משה מטהו אל המקום שממנו תבוא המכה, דהיינו כלפי רוח מזרחית שמשם בא הארבה, [כמו שנאמר לקמן (שם, יג) "וה' נהג רוח קדים בארץ כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה"], והיינו

מכות שלא כתב 'בשביל מכת דבר', ונראה לומר שכל שהביא (הקב"ה) [משה] היה סימן במעשה על איזה מכה הוא מרמז; בדם כתיב (לעיל ז, יט) שיכה היאור, והוא סימן שיהיה היאור דם. בצפרדעים נאמר (ר' לעיל ח, א) "נטה ירך על יאורי מצרים וגו'", שיעלו מהם הצפרדעים (שם שם ב), חוץ מבמכה הזאת שלא היה בה שום רמז, לכך כתב "בארבה" שהיה משה מכין אל הארבה שיביא, ובכוונתו אל הארבה היה מביא הארבה. אבל ערוב (לעיל ח, כ), ודבר (לעיל ט, ו), ומכת בכורות (להלן יב, כט) לא היה כלל על ידי משה, לא היה צריך לזה סימן. עכ"ל.

¹ ואמנם הספורנו פירש שגם במכה זו הטה ידו אל מקום המכה, ובזה גופא פירש לשון "בארבה", ודלא כשאר המפרשים, וז"ל: "בארבה" - בצד הארבה, והוא הדרומי, כמו מצווה לארבה שיבוא. כענין ונשא נס לגויים מרחוק וכו', והנה מהרה קל יבוא. עכ"ל. (ומה שכתב הספורנו שהוא הדרומי, העירוני שדבריו צ"ע, שהרי הארבה בא מצד מזרח, כמבואר בפרשה י, יג ושם, יט, וברש"י, יעו"ש).

² אח"כ מצאתי שביסוד הדברים כיונתי לדברי מהר"ל בגור אריה שכתב כן בדעת רש"י הנ"ל, וז"ל: ואם תאמר מאי שנא מכה זאת שאמר 'בשביל מכת הארבה' יותר משאר

פרשת בשלח

וכמו שהיה בירדן שעלו המים למעלה, אבל א"כ היו ישראל פרועים מן הצד. עכ"ל.

ד) אך העירני הרה"ג ר' יעקב יהודה דאויד שליט"א, שהרי המצרים באו מאחוריהם ולא מן הצד, והמים היו להם חומה רק מימינם ומשמאלם, ולא מאחוריהם, ואיך יגנו עליהם מחיצת המצרים.

ה) והנראה בזה דהנה מאחוריהם לא היה צורך לזה, שהרי שם היה המלאך עם עמוד הענן, כמפורש בכתוב: ויסע מלאך האלהים ההלך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם ויסע עמוד הענן מפניהם ויעמד מאחריהם, ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל וגו'.

ו) ופירש רש"י: וילך מאחריהם - להבדיל בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל, ולקבל חצים ובליסטראות של מצרים. עכ"ל.

ז) ומה שהיה צורך לזה מצדיהם, י"ל ע"פ מה שכתב האבן עזרא לעיל פסוק יז: ידענו כי אין ים סוף בין מצרים ובין ארץ ישראל, ואין צורך שיכנסו בים, רק צוה ה' לעשות כך בעבור שיכנסו המצרים אחריהם ויטבעו. ומדבר איתם נכנסו ישראל אל הים, ולמדבר איתם יצאו כאשר אפרש. עכ"ל. וכ"כ לקמן פסוק כט: וישראל לא עברו הים כנגד הרוח, רק נכנסו באורך ויצאו אל מדבר שור, אשר נכנסו משם, עכ"ל.

ח) וכן מבואר ברד"ק בתהילים (קלו, יג) עה"כ לגזור ים סוף לגזרים, וז"ל: ויש לפרש כי לפיכך אמר לגזרים, לפי שנגזר הים לרחבו עד חציו או יותר, ואחר כך לארכו, כי באותו הרוח שנכנסו בים לאותו הרוח עצמו יצאו, כי ממדבר איתם נכנסו לים סוף, ומים סוף יצאו למדבר איתם, כמו שכתוב (במדבר לג, ז - ח). עכ"ל. (וכ"כ הרד"ק בשופטים יא, טז).

אשר לפ"ז נמצא שבקיעת הים היתה כמין צורת קשת, (דהיינו כחצי גורן עגולה)¹, ונמצא שאמנם

א) צריך עיון, דלא מצינו לשון "חומה" במקרא על כל דבר העומד כמו נד, אלא דוקא על חומה שתכליתה להגן מאויב.

וכגון בדברים ג, ה: כל אלה ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח וגו', וכן בדברים כח, נב: חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה בוטח בהן וגו'. ואף כשהוא בלשון מושאל, עדיין משמעו להגן מאויב, וכמו שמצינו בשמואל (א' כה, טו - טז) והאנשים טובים לנו מאד וגו', חומה היו עלינו גם לילה גם יומם כל ימי היותנו עמם רועים הצאן. ופירש במצודת דוד: עוד היו שומרים אותנו מאחריהם כחומה הזו. עכ"ל.

ב) והאירני הרה"ג ר' יעקב משה שורקין שליט"א, שכן משמע גם ממה שנקט הכתוב והמים להם חומה וגו', דמשמע שהחומה היא להם ולצורכם.

ג) ונראה שאמנם מה שנצבו המים כמו נד נוזלים, היה זה גם להגן על ישראל מפני חיצת המצרים, וזו כונת הכתוב "מימינם ומשמאלם", שמשני הצדדים הגנו המים על ישראל.

ד) ואף שחזר הכתוב ושנה ענין זה לאחר שכבר נאמר שטבעו המצרים, עיין רשב"ם שם שפירש שהכונה שכבר אירע כן קודם לכן).

ה) שו"ר שכן משמע בגליון כת"י הבכור שור (הובא בהערות המהדיר על הבכור שור) עה"כ לקמן (יט, ד) "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים", וז"ל: וכן עשה הקב"ה לישראל, עמוד האש לפניהם וענן לאחריהם, והמים להם חומה מימינם ומשמאלם, ואינם יראים כלום משום צר. הגה"ה. עכ"ל. ואח"כ מצאתי שכיוונתי בזה לדברי הנצי"ב וז"ל: והמים להם חומה - מגינים מן המצרים שלא יבואו עליהם מן הצד. ומזה הטעם נעשה הנס בזה האופן, ולא להיפך, שתהיה הרוח משיבה את המים לצד הים ויהיה נשאר חלק יבשה,

¹ העשרה אשר היו על הים, הרי הם קבלה. הראשון - הבקעו, כפשט הכתוב "ויבקעו המים". וכו'. והחמישי - שהוא נבקע

¹ וכן מבואר ברמב"ם בפירוש המשניות על אבות, ששנו כמשנה שם (ה, ז) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים, ופירש הרמב"ם שם (ג) וז"ל: ואמנם

של מקרא שם, דהא "גזרים" כתיב, ומשמע גזרים רבים.

וכן הביא הרד"ק שם וז"ל: לגזור ים סוף לגזרים, וכו', ועשה חסד גדול עמהם בקריעת הים, שקרעו שנים עשר קרעים לשנים עשר שבטים, כדי שלא יכנסו בערבוביא, אלא כל שבט ושבט עבר בדרכו שנגזר לו, על זה ראוי לומר ולספר חסדו לעולם. כן פירשו רז"ל (מכילתא בשלח, פי"ד, טז) כי לשנים עשר גזרים נגזר ים סוף. עכ"ל.

ומלבד מה שענין זה הוא פשוטו של מקרא בתהילים, הריהו גם מוכרח מסברא בפשט הפרשה, וכמש"כ הפשטן האבן עזרא (פסוק כט) וז"ל: ואל תתמה איך יכלו לעבור כל הלילה, (ר"ל איך הספיקו כולם לעבור בזה אחר זה בבקיעה אחת בלילה אחד), וכי (ר"ל והרי) שש מאות אלף רגלי לא היה (אף) רביעית המחנה. (ר"ל שהרי הוא מלבד הנשים והטף). אולי על דרך אחר עברו, או נקרע לי"ב קרעים כאשר אמרו חז"ל. עכ"ל.

הרב ישראל מאיר בריסקמן

לייקווד

המצרים לא היו מאחוריהם של ישראל בלבד, אלא אף מצידם, והיינו כשנכנסו המצרים בקצת אחד של צורת הקשת וישראל היו בקצה השני, ועיין, וא"כ לולי שנעשו להם המים כחומה, היו יכולים לירות בהם חיצים מן הצד.

אך לפ"ז עדיין צ"ב למה הוצרכו לחומה מימינם ומשמאלם, והרי לכאורה היו המצרים רק בצידם האחד.

ז) והנראה בזה, דהנה דרשו חז"ל במכילתא (בשלח מס' דויהי פרשה ד) שים סוף נקרע לי"ב גזרים. (לי"ב שבטים).

אשר לפ"ז נמצא שהמצרים שבאו אחריהם באותם הגזרים, היו ישראל בין מימינם ובין משמאלם בגזרים שלצידם, ולענין זה הגנו עליהם המים מחיצי המצרים.

והרי ענין זה אינו על דרך דרש בלבד, אלא פשוטו של מקרא הוא בתהלים (קלו, יג) דכתיב "לגזור ים סוף לגזרים" וגו', ופירש"י: לגזרים - י"ב קרעים לי"ב שבטים, דהנה אף אם מספר י"ב גזרים אינו אלא דרש, מ"מ עצם מה שהיו כמה גזרים הריהו פשוטו

היו ממהרים ללכת אל א"י, אלא רצועה אחת עברו בים לאורך הים וכו', ואח"כ יצאו לאחר שהלכו כחצי גורן עגולה וכו'. עכ"ל.

לדרכים רבות כמספר השבטים, קשת עגולה בתוך קשת עגולה וכו'. עכ"ל. (וע' בצורה שצייר הרמב"ם שם).
וכ"מ בתוס' ערכין (טו, א), וז"ל: ואומר ר' בשם אביו רבי שמואל שישראל לא עברו הים לרחבו מצד זה לזה שא"כ